

Күрүнениң бюджеттиг чаңгыс аай эвес хевирниң өөредилге албан чери
"Республиканың Р.Д. Кенденбиль аттыг кол ниити өөредилгениң
хөгжүм болгаш чурулганың школа-интернады”

**6-гы класска төрөөн чогаал кичээлиниң технологтуг картазы
С. Тока " Мergen" ("Араттың сөзү " деп тоожудан үзүндү).**

Тургузукчузу: Тадар-оолСаяна
Кулаковна, тывадыл болгаш чогаал башкызы.

Төрөөн чогаал кичээлинийн технологтуг картазы.

Эртем	Төрөөн чогаал		
Класс	6 класс		
Темазы	С. Тока "Мерген ("Араттың сөзү" деп тоожудан үзүндү)		
Кичээлдин хевири	Чаа теманың тайылбыр кичээли.		
Ажыглаан арга, методтар.	Индукция, анализ, синтез, деңнелге, башкының сөзү, беседа, хайгаарал, өөреникчинин бот-тывынгыр ажылы, көргүзүп, тайылбырлап, дилеп тыварының, төлевилел методу.		
Өске эртемнер-биле харылзаазы.	Тыва дыл, информатика, орус литература, музыка, чурулга.		
Сорулгалары.	Өөредиглиг: Мен шыдаптар мен. Меңээ херек" "Мен ону билип алыксап тур мен" деп бодалдарга, түңнелдерге уруглар кээр кылдыр хаарга тудар, таарымчалыг байдалдарны тургузар, боданыр аргазын идепкейжидер. С. Токаның сураглыг чогаалының "Мерген" деп эгезин таныштырып, тема, идеязын тодарадып, ында уран-чечен аргаларны тыптырын, дылын сайгарар. Сайзырадыр: Уругларның логиктиг (харылзаалыг) боданыышкынын, сайгарып, деңнеп, тып билирин, сагынгыр чоруун сайзырадыр; бот-тускайлаң өөредиглиг ажыл-чорудулгаже угландырап. Кижизидилгелиг: Төрөөн черинге, оон каас-чараш бойдузунга ынак болурунга, чечен чогаалга, эстетикага (чараш чүүлге) кижизидери.		
Бүгү талалыг өөредилгениң ажыл-чорудулгазын боттандыраары. (БӨА азы орустап УУД. (универсальные учебные действия)).	Бот-хуунуң БӨА: Өөреникчинин бодунуң туружу, бодалы; сонuurгалы, бот-идепкейи, мурнунда салдырган сорулгарны медресеп билири, кичээлдин негелделерин билип, бот- үнелелди бээри. (Чедишкин азы чогулчалыг болбаанын миннири). Башкарылганың БӨА: бодунуң болгаш эжинин чедип алган чүүлүн үнелеп билири, ажылдың планын тургузуп билири, эжи-биле, бөлүү-биле азы башкы-биле демнежип кичээлдин сорулгазын тодарадып билири. Шын түңнел, шиитпир үндүрүп билири, шилип алган харыызын, шиитпири , санал-оналын бадыткап билири. Кичээлдин ниити түңнелин үндүрүп билири. Чугаа сайзырадырының БӨА: Өске эш-өөрүн дыңнап билири, бодунуң бодалын шын, тода, долу, четче илередип, туружун камгалап билири; Билип алырының БӨА: материалды системалыг болдурап, мурнуку кичээлге алган билиин системажыдар, ном-биле ажылдаар, кол (чугула, херектиг) чүүлдү тодарадып билири, янзы-бүрү деңнелдиг даалгалар-биле ажылдаары, берге айтырыгларны шиитпирлээрде, чүнү кылырын тодаргай тургузуп билири. Бодунуң билинге даянып хыналда айтырыгларга харыылап билири.		
Кичээлдин тургузуу. Кичээлди чорударының технологиязы. Үргүлчүлелдии.	Башкының кылыр ажылы.	Өөреникчилернин кылыр ажылы.	Кандыг түңнелдер чедип ап болурул? (БӨА азы УУД.)
I. Кичээлдин эгезин организаастаары. 1.	Демниг ажылче байдал. Менди ёзулалы. Кичээлге олуржуп келген	Кандыг-бир чаа чүүлче, медээже, билигже бодун белеткээр. Менди	Чугаа сайзырадылгазы. Чугаалап турар кижини дыңнап билири.

Психологтуг релаксация. (Уругларның иштики сагыш-сеткилин, хөөнүн кичээлче угландырып белеткээри). 2).Эге сөс.	башкыларже хүннүн чылыг херелдери болуп чылыг чымчак көрүш-биле хүлүмзүрүп көрээлинер. Бот-боттарывысче база чазык арын-биле хүлүмзүрүүлүнер.. Шупту кичээнгейлиг, идепкейлиг ажылдаалыңар!	ёзулалы. Кылыр ажыл-херекти хуваажып, демниин көргүзер. Уругларның харыызы.	
II. Билиг-мергежилди чаңчылдарны сайзырадыры. Бажыңга кылган онаалга хыналдазы.	Проект (төлевилел) хевирниң чуруктары, чурумалдарыңга камгалал. Чечен чогаалда пейзаж деп чүл? Катаптаар. Тыва чогаалда пейзаж ханы утканы илередир.	1 төлевилелди үлегер кылдыр өөреникчилер 2-леп азы бөлүктөп камгалап болур. Чечен чогаалда бойдус чурумалын пейзаж дээр.	(Билип алырының БӨА азы УУД) Уругларның бот-идепкейлиг чоруу, бот-башкарылгазы, боду чаа чүүлдү билип, шиңгээдип алыры.
2. Орус чогаалдарда бойдус дугайында чогаалдарны чылдың үелериниң аайы-биле "Времена года" деп чарып турар. "Час", "Чай", "Күс", "Кыш". Музыка-хөгжүмде база-ла ындыг. Чайковскийниң дээш о.ө. Дамды-доштар (капелькалар) "дым-дым" деп дамдылааны бойдустун үннери.	1. Бойдус хөртүк харга бастырган, ожук харлардан ыяштарның будуктары сынар четкен..." Ол эрги шаандагы феодалдыг Тываны, дарлалды автор көргүскен. 2. Чогаалдың маадырының сагыш-сеткили сергек, омак ыолза, дээр аяк-көк, хүн караа чылыг. Сагыш-сеткил муңгаргай болза, чаъс чаап, соок хат хадып турар. Долгандыр бойдус кударгай болур. "Араттың сөзүндө" пейзаж онзагай. С.Тока пейзажты Мерген" деп эгеден эгелээш, ёзулуг мастер кылдыр чуруп көргүскен.	Мерген хемниң чурумалы тускай-аллегория (ойзу сөглээн уткалыг) арга: Мерген бичии маадырывыс-Тывыкы. Сарыг-Сеп-чон, улустун (орус-тыва овур-хевир.Каа-Хем, Бии-Хемче далашкан, оон Улуг-Хем Соңгу Доштуг океанче күчү-күжүн киирген. Тыва-орус чоннун, Тыва биле Россияның символдары болур. Чаа чуртталгаже чүткүл	Бот-хуузунун БӨА азы УУД. Улус мурнунга пейзажтан үзүндүлөрни номчуп, арны чазыгар. Эштериниң харыыларын үнелеп, демдек салып болур.
III. Чаа теманың тайылбыры. Кичээлдин темазын, сорулгаларын тодарадырынче ажыл угланган.	Кичээлге херек дериг-херекселден-не чүнү өөренири билинген. Эге киирилде сөөлүндө сорулгаларывысты тодарадыр мурнунда С.К. Тока-тыва литератураның үндезилекчизи. Ол арыг орустаар, орус частушка (кожаң) ырга ынак. Лапту, хоровод, "күске, моортай", городки, оюннарны орус эштери-биле ойнап	Уругларның харыызы: Кижиге төрөөн чери дег эргим чүве чок.	Өөреникчилер бот-башкарлып, кичээлдин тема, сорулгазын тодарадыр.

	чораан. Бот-намдар тоожузу "Араттың сөзү" "Мерген" деп эгеден чүгө эгелээн?		
1. Эгени аянынг номчуур.	(Мерген хемниң пейзаж-чурумалы экранда. Авторнуң чуруу).	Мерген төрөөн хеми. Дерзиг-Аксындан ырак эвесте, Мерген унунга тос чадыры турган. Дөңгелик деп черге каш өшкүзүн кадарып чорааннар.	"Тос чадырда" I-ги вариантыда ынчаар бижээн.
Дилеп-тывар ажилдар.	Хемниң адын чүгө Мерген деп адааныл? (ооң харызын номдан тывар). Бо эгениң домактарының тургузуун тыва дыл кичээлинге онзагай көөр бис.	Номда арын 55-те уруглар тыпкаш, номчуур. Боттарының бодалын илередир.	Башкарлырының БӨА азы УУД. Уруглар боттары дилээр, тыварынга чаңчыгар. Бодунуң тып, кылып алганынга өөреникчилерниң сеткил ханып, ажилдаар аргазы.
Чогаалдың сөзүглели-биле ажил. Дилеп-тывар ажилдар: I. бот-тускай-лаң. II. эштиг. III бөлүк-биле.	Номдан Мергенниң тыптып келген бедик тайгаларының дугайында чурумалда: а). эпитеттер б). деңнелгелер в). диригжидил-гелерни тывар. Эгеде бойдус чурумалы чараш чүүлдү эскереринче бисти оттуруп турар: Чурукчу болза чуруктарынга чуруур, а чогаалчының тоожуда бижээнин база-ла "чураан" дээр бис. Орус литературада "изобразил" дээр.	Уруглар тыпкан чижектерин номчааш, кыдырааштарга ушта бижиپ алыр. Төрөөн черинге ынакшыл, бичии черинден эгелээр. Ооң чараш бойдузун уран аргалар дузазы-биле чуруп көргүзөр. Силер база төрөөн чериңер дугайында чараш домактардан эпитет, деңнелге, диригжидилгелер дузазы-биле боттарыңар шенеп чогаадыңар.	Башкарлырының БӨА азы УУД. Уруглар боттары дилээр, тыварынга чаңчыгар. Бодунуң тып, кылып алганынга өөреникчилерниң сеткил ханып ажилдаар аргазы. Уруглар чер-черлериниң бойдузун чылдың 4 эргилдезиниң аайы-биле чогаадып болур.
3. Словарьлыг ажил-чорудулга:	Сөзүглелден (эгеден) билдинмес сөстөрниң тайылбырын демнежиپ чорудар.	Кыдырааштарыңа сөстөрниң ушта бижип алыр.	
IV.Кадыкшыл минутагы. (2мин)	Башкы уруглар- биле кады (физкультминутка кылыр).	Уруглар башкы-биле кады (физкультминутка кылыр).	
V. Эгениң тургузуунуң аянын, чогаалдың хевирин тодарадыр.	Эгениң тургузуу-тоожуушкун аяны. проза хевириниң чогаалы.	Уруглар боттары тодарадыр.	

Мерген хемниң чурумалын номчуп алганыңар-биле чугаалаңар.	Уруглар боттарының тып, кылып алганын үнелеп, ол ажыдышкынынга улам сеткил ханып ажылдаар ужурлуг. Чижээ: Мерген тайга-тандылардан бажын ап, кара-суглар, дамырактар, салдамнар чыгып, күш кирип алгаш, Сарыг-Сепче хап кирген. Хемниң арыг суунга шыктар, ховулар суггартынып челээш ышкаш эрээн шокар чечек, үнүш үнүп, бойдус бүгү-ле дириг, амылыг амытаннарга сериин шыгын, арыг агаарын харам чок берип турган.		Бодунун билир чүүлүнге даянып, айтырыгларга харыылаар. Мурнуку кезээнден алган билиин системажыдары.
V.Быжыглаашкын (10 мин).	Айтырыгларга харыылаар. Хем, суг-амыдыралдың үндезини. Хем, суг, аржаан, далай аттарын чүү дээр ийик?	Суг объектилеринин аттарын гидронимнер дээр. Грек дылда гидро-суг, омон-ат дээн.	Бот хуузунун БӨА, бодунун бодалын шын, тода илередип билири, бодунун туружун камгалап билири.
Литературлуг оюн. "Читкен эпитет".	"Мерген" деп эгеден үзүндүнү номчуур, ында кирген эпитетти адавас.	Өөреникчилерниң сорулгазы-авторнун ажыглаан эпитединге чоокшулашкак эпитетти тывары.	
	"Кыжын Мерген. .. хар дүвүнче чаштына бээр. (...) Мергениң сыстып үнүп чыдар бажын шимчээш-даа дивес... тайга карактап, кадагалап турар. Ынаар хат-шуурган -даа четпес. Мергениң эриктерин... даглар илчирбелендир дистинчип алган камгалап турар"	"Кыжын Мерген кылын терен хар дүвүнче чаштына бээр. Мергениң сыстып үнүп чыдар бажын шимчеш-даа дивес караңгы кара тайга карактап, кадагалап турар. Ынаар хат-шуурган-даа четпес. Мерген-ниң эриктерин сүүр-сүүр баштарлыг даглар илчирбелендир дистинчип алган кадагалап турар.	
Өске эртемнер-биле холбаа.	Тыва дыл эртеминде гидронимнер дугайында кым деп эртемден кандыг ажыл бижээнил, сактып көрүңерем.	Тыва дыл эртеминде суг объектилеринин дугайында, "Краткий словарь гидронимов Тувы" деп словарны эртемден Бичен Кыргысовна Ондар үндүрген.	Б.К. Ондар. Краткий словарь гидронимов Тувы. Тувинское книжное издательство. Кызыл-1995.
Улусчу чаңчылдар. Онаалга. (2мин).	Хемге йөрээл, сугга, аржаанга чалбарып(бижип эккээр). "Мерген" деп эгеден үзүндүнү доктаадып алыр.	Уруглар онаалганы кыдырааштарынга, дневниктеринге бижиир.	Зоя Кыргыс. "Тыва улустун алгыш-йөрээлдери.
Кичээлдин түңнели.	Башкының түңнел сөзү.	Өөреникчилерниң харыызы.	Кичээлдин ниити түңнелин үндүрүп билири.
Демдек салыры.	Уругларга чогуур демдектерни салыр.	Уруглар бот-боттарын үнелээр.	

Рефлексия.	Стол бүрүзүндө ийи аңгы өңнүг төгөриктер бар. Бирээзи (кызыл) - кичээл ажыктыг, солун, өскези (хүрөң)-кичээл солун эвес, чалгааранчыг.	Бодунуң шилип алган төгөрийн туткаш, тайылбырлаптар. Кичээл сагыш-сеткилицерге таарышты бе? Кызыл-кичээл ажыктыг, солун, Чүгө? Хүрөң-кичээл солун эвес, чалгааранчыг. Чүгө?	Бот хуузунуң БӨА, бодунуң бодалын шын, тода илередип билири, бодунуң туружун камгалап билири.